

Diskursi periferije (I)

Početak priče ili pre

Ženski identiteti i diskurs glavnog toka ili o nužnosti feminizma u tranzicijskom društvu

Piše: **Danijela Majstorović**

Kako progovoriti o prostorima koje žene nastanjuju (privatnim, javnim, emocionalnim, mentalnim, spoznajnim i imaginativnim) bez "tipičnih stereotipiziranja i viška nepotrebnih i reciklirajućih značenja, bez žustrih raspi, nervoza i nelagoda" (Kašić i Šinko, 2004:11), pitaju se autorice knjige o političkoj građanki. Zaista, kako to učiniti kada je riječ o Bosni i Hercegovini (BiH), gdje žene koje predstavljaju više od polovine populacije i dalje ostaju odsutne u javnoj sferi, bilo kad su u pitanju jezik kojim se o njima govori ili društvene pozicije moći sa kojih (ne)djeluju? Da li nam je to privatna sfera

oslobodimo?

Zašto većina žena iz BiH perpetuira patrijarhat i da li je mržnja prema feministkinjama, ustvari "samomržnja marginalki" (Blagojević, 2002: 480), efekat dugogodišnje diskriminacije koji onemogućuje uspostavljanje bilo kakve ženske solidarnosti? I kako to da mada sam i sama žena iz BiH koja praktično naseljava isti kontekst siromašne, tranzicijske zemlje u kojoj feminizam tek treba da se desi tek stidljivo u trećoj rečenici nesvjesno preuzimam oblik I. lica množine mi, umjesto naučno komotnijeg one?

Kako da "potlačene progovore"?

Bilo koje od ovih pitanja dovoljno je elastično da ponudi nekoliko odgovora i ukaže na prostor za borbu i društvenu promjenu istovremeno pozivajući na empiriju i terenska istraživanja te produbljivanje feminističke teorije i prakse s obzirom na bosansko-hercegovački i balkanski kontekst. Ako prihvatimo socijalno-konstruktivistički okvir, onda moramo prihvatiti da se on može i mijenjati, tako što će više žena morati pronalaziti načine za veću društvenu mobilnost koja vodi prvenstveno kroz obrazovanje i ostvarivanje kakve-takve finansijske nezavisnosti. Tako će biti više žena direktorica medijskih i producenstkih kuća, više će novinarki i univerzitetskih profesorica imati hrabrosti i želje da pišu o sebi samima i svojim saborkinjama kojih gotovo da i nema u *Dnevnom avazu* i *Glasu Srpske* od 29. 9. 2007., dva glavna štampana medija, sve do 10. strane, a i tad u kolumni o zabavi (Majstorović i Turjačanin, 2006). Alarmanan nedostatak žena u javnoj sferi doveo je i do toga što na Filozofskom fakultetu u Banjoj Luci od preko 50 profesora ima samo šest doktorica nauka, međutim, primjer na kojem se vidi da je rodna svijest prihvatljiva ka-

da dolazi s pozicije moći je Radio-televizija Republike Srpske, gdje se ženski rod u nazivima rediteljki, direktorica i snimateljki, nedavno "tipično muških" nomena i zanimanja, uveo tek nakon što je rodno obrazovana direktorica informativnog programa to naredila.

Primjera iz kojih se vidi sramotno marginalizovan položaj žena ima i to potvrđuju nalazi sa različitih strana (Majstorović i Turjačanin, 2006, Dragičević-Šešić u Blagojević, 2002: 371-404, Husseinović, Krišto, Lolić-Močević, Milojević, Dujković, 2005). Trenutno stanje u društvenoj sferi teško je oslikati u nekoliko riječi ako se uzmu u obzir sve društvene sfere i takav bi poduhvat zahtijevao timski rad čiji bi rezultat bila višetomna istorija ženske nevidljivosti. Za svrhe ovog članka, odlučila sam da izdvojim neke skorije tekstove koji upućuju na probleme neadekvatne reprezentacije žena u javnoj sferi. Budući da

O autorici

Danijela Majstorović profesorka je anglističke lingvistike i kulturoloških studija na Univerzitetu u Banjoj Luci, te gostujuća profesorka na brojnim domaćim i stranim univerzitetima. Autorka je i koautorka tri monografije: *Diskurs, moć i međunarodna zajednica*, *Youth National and Ethnic Identity in Bosnia and Herzegovina*, *Diskursi periferije*. Producirala je i režirala dva dokumentarna filma: *Kontrapunkt za nju* i *Po-sao snova*.

ra dostatna za samoostvarenje pa na feministkinje gledamo kao na uzurpatorice plašeći se novog i slobodnog, što bi nam mogle donijeti potresajući lažnu sigurnost statusa quo u kojem smo ušuškane ili ušutkane sa ponekom izvjevanom pobjedom na polju odgoja djece ili kupovinom i na partnerovo neučestvovanje u privatnoj sferi gledamo kao da je to "prirodno"? Da li je po srijedi institucionalizovana mizogina ideologija koja onemogućuje da žene prepoznaju i krenu "drugim putem" zbog usuda socijalnog konstruktivizma u kome nas nepoznavanje jezika oslobađanja, koji u velikoj mjeri potpiruju mediji, onemogućuje da se istinski

kid tišine

© 2002 Paramount Pictures

se bavim jezikom, diskursom i masovnim medijima, izbor je pao na nekoliko tekstova iz štampanih i elektronskih medija, kao i dio eseja koji je pisala jedna moja studentica. Ovaj melange je mogao biti i drugačiji. Sam odabir tekstova i način analize govore o mojoj subjekatskoj poziciji i interpretativnom pristupu u kojem se kombinuju elementi kritičke analize diskursa i koji se temelji na parcijalnom znanju stečenog na temelju perspektive gledanja (Papić i Sklevicky, 2003: 9) i vlastite egzistencijalne pozicije za razliku od "objektivnog" znanja koje uostalom i ne postoji.

Kontekstualizovanje ženskog položaja u BiH

Feministička teorija i politika, kroz koju se vode borbe ukidanja pola kao fundamentalne i nepromjenjive ose društvene organizacije koja je potčinila žene i koja na Zapadu već ima i svoj "treći talas", generalno i dalje nailazi na

U mješavini različitih televizijskih sadržaja ne postoji jedan već mnoštvo načina reprezentovanja žena ili neke druge marginalizovane skupine; insistirati na "pasivnoj podanici" umjesto "Kraljici" danas izgleda i prilično retrogradno

nedovoljno prihvatanje kod nas. Za značajan korak ka promjeni ovog trenda ističu se naponi magistarskog programa Gender/Rodnih studija Centra za interdisciplinarnu postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu kao i naponi gender centara Republike Srpske (RS) i Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH) te Agencije za ravnopravnost spolova BiH kao i brojnih nevladinih organizacija i akademkinja koje se bave rodним pitanjima. Malo je literature koja je dokumentovala socio-psihološko, ekonomsko ili neko drugo društveno stanje žena u BiH pa je i literatura koju sam koristila mahom iz pera autorica iz Srbije i Hrvatske.

Lydia Sklevicky (1996: 25) navodi da se emancipacija (žena) od stega patrijarhalne kulture

kod nas počinje odvijati tokom NOB-a te da je ona kao takva bila jedan od "neprijepornih zadataka Antifašističke fronte žena" osnovane 1942. a nedugo zatim i ugašene, mahom zbog emancipatorskog naslijeđa socijalizma koji bilježi značajne pomake kad je riječ o najmasovnijem obrazovanju žena dotad a "proces modernizacije se nije mogao odvijati bez ozbiljnog narušavanja patrijarhalne kulture" (Sklevicky, 1996:135). Ona u literaturi navodi 1855. kao godinu kad je formirana prva južnoslavenska ženska organizacija "Gospojinski odbor za održavanje pjestovališta" i takođe govori i o građanskim ženskim pokretima za vrijeme Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca na ime Jugoslovenski ženski sa-

vez i alijansa ženskih pokreta (Sklevicky, 1996: 80).

Ako uzmemo da je do Drugog svjetskog rata društvo bivše Jugoslavije a naročito ruralne BiH bilo feudalno, nalazi koji ukazuju na položaj žena u BiH kad je u pitanju dokumentacija mizogine tradicije u periodu između dva svjetska rata govore da muževi tuku svoje žene vrlo često u 10 odsto, a često u 59 odsto bosanskih sela (Erlich, 1964: 217), da brat zapovijeda sestri u 80 odsto slučajeva, te da su nerijetki bili slučajevi otmica ili silovanja koja su im prethodila (ibid. 165). Erlich navodi i zanimljivu izreku da "ako je žena kriva ona čuti i pati, jer muž ima pravo da je bije, budući da je ona u njegovoj kući i jede njegov hljeb, a njen rad se ne prizna" (ibid. 220). Imajući u vidu da žena u BiH do II svjetskog rata nije plaćana za rad u domaćinstvu, a da se nakon rata sa industrijalizacijom javlja potreba za većim brojem radne snage, žene preuzimaju plaćene poslove van kuće, te da je "ženska emancipacija u političkoj sferi i ženski ulazak u svijet rada društvena stečevina socijalizma" (Kašić i Šinko, 2004: 35). Međutim, korisno je ovdje spomenuti tzv. tri grijeha tvorca marksizma u odnosu prema ženama, naime ulazak žena u svijet rada, sprečavanje nastanka feminističkih organizacija i uzdizanje statusa tradicionalnih "muških profesija" (ibid: 34). Ovu, naizgled emancipatorsku promjenu, ove i druge sociološkinje smatraju uzrokom nastanka dvostrukog (posao, kuća) pa čak i u bivšoj Jugoslaviji trostrukog (posao, kuća, siva ekonomija) opterećenja žena koji počiva na opasnoj premissi da su žene prirodno predodređene za privatnu sferu (Tomić-Koludrović i Kunac, 2000:9, Kašić i Šinko, 2004: 31).

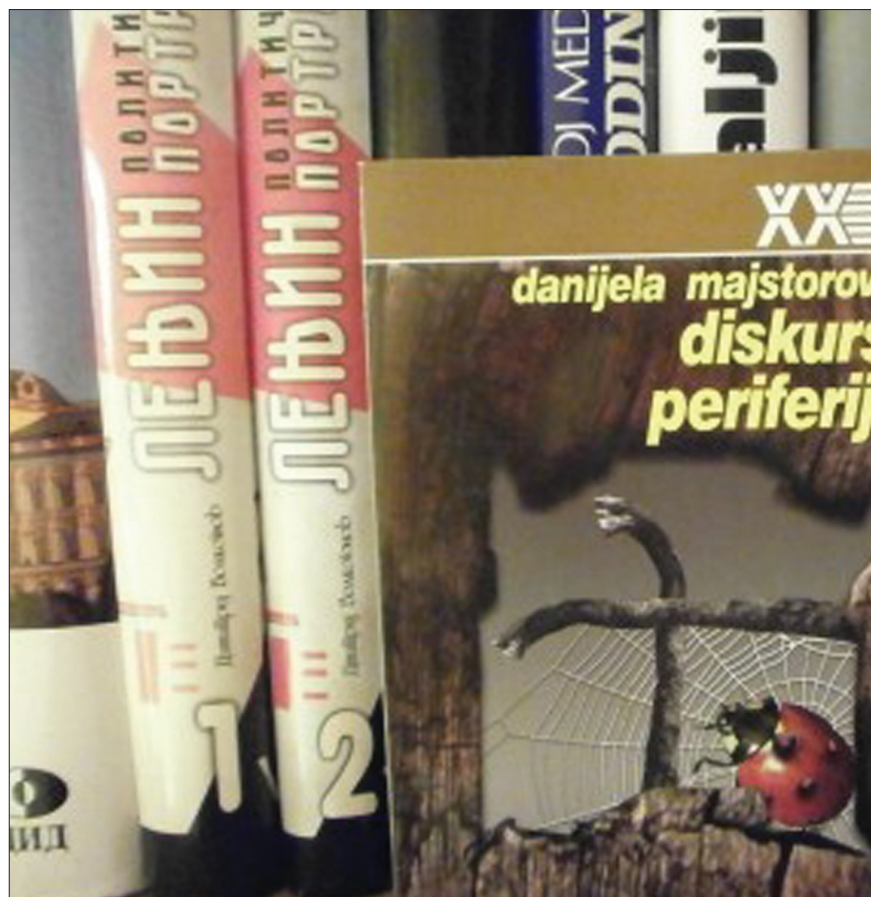
U tranzicijskom društvu u kome živimo, sa jakom patrijarhalnom tradicijom i etničkom podijeljenošću koja potencira muškarce kao branitelje identiteta i naroda, u medijima, koji to društvo naizgled odražavaju, žena ili nije uopšte predstavljena ili je tipski predstavljena kao domaćica, udavača, njegovateljica, pjevačica, žrtva ili pomoćnica. Ovo još više upada u oči kod dominantnih medija u BiH koji izvještavaju o političko-etničkim razmiricama i razdvajanjima,

U periodu između dva svjetska rata nalazi govore da muževi tuku svoje žene vrlo često u 10 odsto, a često u 59 odsto bosanskih sela, da brat zapovijeda sestri u 80 odsto slučajeva, te da su nerijetki bili slučajevi otmica ili silovanja koja su im prethodila

tajkunima, korupciji, međunarodnoj zajednici i sl., i ta dominantna retorika i aktivnost izgleda da pripada isključivo muškom klubu iz kojeg su žene ili suptilno isključene ili zauzimaju marginalizovane pozicije" (Majstorović i Turjačanin, 2006). Iako su teorije direktnih medijskih efekata uveliko prevaziđene, savremeniji komunikolozi smatraju da dugoročna, kontinuirana i konsis-

tenzna izloženost ovakvim medijskim sadržajima može da dovede do kultivisanja stabilnih i široko rasprostranjenih predstava o životu i društvu (Gerbner, 1998). Slika o ženama u medijima tako postaje slika naše kulture i iz tog razloga potrebno je bilo omeđiti kontekst te ukazati na dvostruku oštricu javnog, a naročito medijskog diskursa, kad su u pitanju moguće implikacije ko-

je rasprostranjeni negativni stereotipi o ženama i ideologije patrijarhata nose.

Treba li nam "Kralj" ili "Šta muškarci vole"?

U trenutku kada na medijskoj sceni u epizodi Velikog brata, koji se prikazuje u BiH i Srbiji sedam članica ovog programa bira "kralja" između dva člana ekipe, tekst objavljen na zvaničnom portalu ovog reality-show programa glasi: Posle napetih pet rundi Kralj na poziv Velikog brata odlazi u ispovedaonicu kako bi saznao ko je pobednik. Kralj se vraća i saopštava ostalim ukućanima ko je pobednik. Na pobedniku je da izabere jednu od podanica koja će sa njim provesti več. (<http://www.velikibrat.co.yu/news/day3.2358.html>).

Ako pogledamo ko je izostavljen iz ovog teksta, to je Kraljica za koju ne postoji izbor. Bira se Kralj, muškarac, a žene se kvalifikuju kao "podanice", pasivne primateljice, objekti u rečenici koje bivaju ostavljene na milost Kralju, iako ih je brojčano više. Kako su se prilikom ovog izbora osjećale žene u Srbiji i BiH, pitanje je za sociološke i psihološke ankete, međutim sama neupitnost organizovanja ovako suludog takmičenja, kada znamo da je riječ o komer-

cijalnom programu čiji je cilj privlačenje što veće publike, otvara niz drugih dilema: da li žene ovakve programe i vrijednosti koje su im inherentne gledaju, da li ih ignorišu ili se s njim poistovjećuju? Da li svaka od nas treba "Kralja" ili može i treba prepoznati sebe kao samostalnu i moćnu "Kraljicu", kao slobodno biće koje samosvesno upravlja svojom sudbinom? Kako podići nivo svijesti da reakcija na ovakve i slične seksističke poruke bude kritička a ne odobravajuća? Da li su producenti razmislili o rejtinizima budući da žene čine preko polovine publike ili su ciljano išli na šok i averziju? Logično bi bilo pomisliti da bi se ovakvi i slični sadržaji trebali sankcionisati, međutim, veliko je pitanje da li prvenstveno gledateljke uviđaju snažan seksizam ovog takmičenja i koliko se seksističkih izjava u Srbiji, BiH i Hrvatskoj uopšte prepoznaju i kritikuju.

Ovaj primjer "laganijeg" medijskog teksta iz kojeg provijava ideologija patrijarhata i ne čudi pretjerano ako uzmemo u obzir svakodnevne seksizme BiH političara poput izjave zastupnika Irfana Ajanovića koji kaže da "kada neka kolegica dođe tako odjevena da me izaziva, svejedno da li namjerno ili nenamjerno, naravno da se ne mogu koncentrirati na problematiku koja je na dnevnom redu". Novinar Ivan Lovrenović u *Feral Tribuneu* od 20. 7. 2007. u mini analizi diskursa kvalifikuje ovu izjavu kao "najjasnije ogledalo vrste društva (patrijarhalnog i ginekofobnog) i stupnja civilizacije (predemancipatorskog) kojemu pripadaju federalni parlamentarci... društva u kojemu se podrazumijeva da su muški erotski apetiti vrijednost po sebi, na vrhu ljestvice ljudskih potreba, te da njihovo sputavanje nije i ne treba biti stvar muškarčeve uljuđenosti i sabranosti, nego je isključiva dužnost na ženi da ih - ne izaziva" (Lovrenović, 2007).

Zbog same prirode komercijalne televizije i novina kao medija, nemoguće je ograničiti ili zabraniti emitovanje ili štampanje ovakvih i sličnih sadržaja. Dugoročna strategija bila bi razvijanje kritičke medijske pismenosti od osnovne škole međutim kratkoročna strategija može biti ponuda različitih sadržaja. U SAD-u, na primjer, odakle putem sindikaci-

je dosta medijskih programa i dolazi, situacija je nešto drugačija: pored seksističkih narativa (koji su puno suptilniji nego kod nas) proizvode se i njima suprotni ili kontranarativi u vidu serijala *Seks i grad* ili *Oprah šou* u kojima su žene predstavljene kao aktivne učesnice i Kraljice bez obzira na Kraljeve, a ovi programi se već godinama prikazuju kod nas izazivajući različite reakcije.

U mješavini različitih televizijskih sadržaja ne postoji jedna već mnoštvo načina reprezentovanja žena ili neke druge marginalizovane skupine; insistirati na "pasivnoj podanici" umjesto "Kraljici" danas izgleda i prilično retrogradno. Sjetimo li se žena devedesetih, u sjećanje dolaze Rachel, Monica i Phoebe iz *Prijatelja* kao ženstvene, pametne, zaposlene mlade djevojke, ali 2001. *Seks i grad* pomjera granice i nosi dosta otvoreniju predstavu o ženama koje se ne ustručavaju da diskutuju o seksu, masturbaciji, vibratorima i sl. U ovom serijalu se naročito ističe lik seksualno asertivne žene u četrdesetim, Samantha Jones za koju glumica Kim Cattrall (glumi lik Samantha) je rekla da "misli da se na TV ekranu nikad nije pojavila žena koja je iskazivala toliko seksualnog zadovoljstva, a da nije bila kažnjena" (Williams, 2002. u *Gauntlett*, 2003: 61). U medijima ne postoji dobro ili loše, istina ili neistina, reprezentacije se mijenjaju, i gledateljke kod nas posežu za kontranarativima iz američkih serijala u kojima pronalaze drugačije izvore za upoznavanje sa kompleksnošću ženskog identiteta.

(Nastavit će se; Knjigu *Diskursi periferije* Danijele Majstorović, iz koje Dani feljtoniziraju nekoliko eseja, objavila je čuvena biblioteka XX vek iz Beograda)

U tranzicijskom društvu u kome živimo, sa jakim patrijarhalnom tradicijom i etničkom podijeljenošću koja potencira muškarce kao branitelje identiteta i naroda, u medijima, koji to društvo naizgled odražavaju, žena ili nije uopšte predstavljena ili je tipski predstavljena kao domaćica, udavača, njegovateljica, pjevačica, žrtva ili pomoćnica

